משנה · אחרונים · לחם שמים · סדר נזיקין

לחם שמים על משנה סנהדרין

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

לחם שמים על משנה סנהדרין

רבי יעקב ב"ר צבי [היעב"ץ] עמדין

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/לחם-שמים-על-משנה-סנהדרין/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
משנה ב 4
משנה ג 4
משנה ד 4
משנה ה 5
משנה ו 5
פרק ב 6
משנה א 6
משנה ב 6
משנה ג 6
משנה ד 6
פרק ג 7
משנה א 7
משנה ב 7
משנה ג 8
משנה ד 8
משנה ה 8
משנה ו 8
פרק ד 9
משנה א 9
משנה ג 10
משנה ד 11
פרק ה 11
משנה א 11
משנה ג 11
משנה ד 12
פרק ו 12
משנה א 12
משנה ב 12
משנה ג 12
משנה ד 13
משנה ה 13
פרק ז 15
משנה ב 15
משנה ד 15
משנה ה 15
משנה ט 18
משנה י 18
משנה יא 19
פרק ח 19
משנה ב 19
משנה ד 20
משנה ה 21
משנה ז 21
פרק ט 22
משנה א 22
משנה ב 22
משנה ה 22
משנה ו 23
פרק י 23
משנה א 23
משנה ב 27
משנה ג 28
משנה ד 29
משנה ו 29
פרק יא 30
משנה א 30
משנה ב 31
משנה ג 31
משנה ה 31

פרק א

משנה ב

בשלשה מתחיליו לראות כו'. אם צריכה שנה להתעבר מפני התקופה. עכ"ל הרע"ב. **כרמ**"ז קשה מהו הספק בענין התקופה. והלא הדבר תלוי רק בחשבון. והוא דבר גלוי וידוע אם תמשך אם לא. ע"כ. **לזה** אני אומר. איך הוא דבר וגלוי. ויש שלשה מיני תקופות. תקופת שמואל. ותקופת רב אדא. ועוד בה שלישיה. ואף היא אינה מדוקדקת כל צרכה. אלא על דרך הקירוב כמ"ש הר"מ בהל' ק"ה. ובכאן הוא סוד העבור. ואפילו תקופת ר"א אינה נגלית לכל. שכך קורין אותה המעברים. תקופת ר"א בצינעא.

משנה ג

סמיכת זקנים ולא דבעי מסמך ידיה. כתב תי"ט ולא אתפרש טעמא. **ונ"ל** משום דקיי"ל. שסומכין אף אם הנסמך אינו עם הסומכים. במקום אחד. וכמ"ש הר"מ בפ"ד מה"ס. ובודאי שכך מצא מפורש בירושלמי או בתוספתא. או בשאר ספרי דבי רב. **וגם** טעמו ונמוקו עמו. שאל"כ. יש לחוש שתבטל הסמיכה. אם לא ימצא כאן הראוי. אלא ברחוק מקום. ולא יהא אפשר לו לבוא לפני הסומכים. או שלא יכלו לשלוח סמוכים. לכל מקומות הרחוקים. נמצא בטלה סמיכה באותן מקומות. אם לא יסמכו נסמכים גם שלא בפניהם. זה ברור שההכרח הביא זה. **ומרע**"**ה** מילתא יתירתא הוא דעבד לתלמידו הנמצא עמו. ולהשרות עליו רוח הקודש. שיקבלו ממנו כל ישראל. ככתוב ונתת מהודך עליו. למען ישמעו אליו כל בני ישראל. ולכן נהג מרע"ה טובת עין. וסמך שתי ידיו עליו. אע"פ שלא נצטוה אלא באחת. **ומ**"**ש** הר"מ בפירושו. שנ"ל כשתהיה הסכמה מכה"כ. להקדים עליהם איש כו' ויהיה סמוך כו' שא"ל תאמר כו. א"א שתמצא ב"ד הגדול לעולם כו'. **לא** אדע מה הכריחו לכך. מדוע לא נאמר שיתקיים היעוד ואשיבה שופטיך כו'. אחר שכבר בא מלך המשיח ואליהו עמו. המה יסמכו וישיבו שופטים כבראשונה. ואחר שנסתר יסודו של הר"מ בזה. נפל הבנין. שאין לו על מה לסמוך. ומי יתן והחריש מזה. כי אז בטלה מחלוקת גדולי הדור בא"י לפני מאתים שנה. וסרה קנאת מהריב"ר ומהרלנ"ח כי עצמה מאד. ונגעה חרף עד הנפש. כנראה באגרת הסמיכה. אע"פ שקנאת סופרים תרבה חכמה. היא הרבתה גם כעס וכדי בזיון וכלמה. אלא שנתקיים בה ג"כ כי ברב חכמה רב כעס.

משנה ד

והנחש מתניתין אתיא נמי כר"י דבהנשרפין. דס"ל השיך בו את הנחש. חייב.

ואע"ג דאמרינן עלה. לדברי ר"י ארס נחש בין שניו עומד. לפיכך מכיש בסייף. ונחש פטור. **היינו** משום דסבר ר"י התם נחש לא קעביד מידי. אלא מכיש הוא דקעביד מעשה בידיו כתוקע בסכין. ונחש אנוס הוא. ורבנן דפליגי עליה ומחייבי לנחש בסקילה. משום דסברי מכיש אינו אלא גורם. ונחש הוא דקעביד מעשה. בהקאתו הארס בכוונה.
אבל אם ישוך הנחש בלי לחש ובלי גרמא דאחר. לכ"ע חייב. דאע"ג דארסו בין שניו עומד. מ"מ איהו ניהו דקעביד מעשה.
מיתתן בעשרים ושלשה נראה דהיינו גמר דינן למיתה. הוא על פי סנהדרין. **אבל** מצות מיתתן בפועל. היא של בעלים. ואין ב"ד ממיתין אותן ע"י שלוחיהם. כדרך שנוהגין בחייבי מיתות דאדם. שמומתין בב"ד דווקא. דהכאה משמע דליכא קפידא בהכי.
ואדרבה מצוה אבעלים רמיא. כדאיתא בברייתא פרק החובל. בשור העומד להריגה. וקדם אחר והרגו. שחייב לשלם לבעלים. דאמרי בעינן למעבד מצוה.
ור"א דס"ל כל הקודם להרגו זכה. נ"ל דלא פליג אההיא ברייתא. דמודה בשור. כיון שאינו מועד מתחלתו. ולא קאמר אלא בהני. דס"ל לאו בני תרבות הן. ולא זכו בהם בעלים מעולם. **וכן** צ"ל בחתול דפרק מרובה. ודוק. עמ"ש בס"ד שילהי פ"ח דקמא.

משנה ה

אלא ע"פ ב"ד של ע"ב עתי"ט עד וכתו' דלא תנן הכא מלך ונביא. משום דלא חשיב אלא מילי דסנהדרין. **יש** לי לומר בלשון אחר. דלא אתי תנא דידן. אלא למעוטי סנהדרי קטנה.
ואין עושין עיר הנדחת כו' דכתיב את האיש אל שעריך כו'. **כתי"ט** ואפ"ה אצטריך למעוטי שבט. כגון אם יש בעיר שני שבטים כו'. **לא** ידעתי עיר משני שבטים. כי אם ירושלם בלבד. והיא אינה נעשית עיר הנדחת.

משנה ו

סנהדרין כתוב בלקוטי מהרי"ל. שנקראין כך על שם ששונאין הדרת פנים בדין. והתשבי כתב שהוא לשון יון. שקורין לכסאות המשפט. סנהדרי. ומצוי בתרגום ירושלמי.
שבעים ואחד ועדיין היה שם אחד שאינו מן המנין. והוא נקרא מופלא שבב"ד. **והיינו** דתנן רפ"ק דזבחים. ובבתרא דידים. מפי ע"ב זקן. משום דאליבא דכ"ע הוה מופלא. מלבד הסנהדרין השבעים ואחד למר. או שבעים לר"י. דס"ל נמי אחד ממונה על כולן. והוא המופלא. כמ"ש תו' בגמרא דריש פרקין (דד"ב ודיו"ב) וסוכה (דנ"א) ועמ"ש בס"ד רפ"ק דהוריות.

פרק ב

משנה א

כ"ג כו' מעיד כשהמלך יושב שם שאם הכ"ג יודע עדות לבנו של מלך. הולך המלך (דבלא"ה אינו יושב בדין) לשם.

אנו כפרתך במלך לא שנו כך. **נ"ל** משני טעמים. אם מפני שאינו יוצא מפתח פלטרין. ולא שכיחי מנחמין גביה. כמו גבי כ"ג. אליבא דר"מ. **ואם** שאפילו אם יבואו אליו שריו ועבדיו לנחמו (כמ"ש בדוד) או אליבא דר"י דס"ל איפכא. מלך יוצא. ולא כ"ג.

מיהא פשיטא לא גרע מלך מכ"ג בהא. ולא אצטריך למתני מאי דשוו להדדי. אלא מאי דשאנו מהדדי. **עם** שכבר הייתי יכול לומר בו טעם. דשייך דווקא בכ"ג. שהוא מכפר על ישראל בי"כ. וכן במותו מכפר על הרוצחים בשגגה. גם הוא ראש במורי התורה. כמ"ש יורו משפטיך ליעקב ותורתך גו'. וכתוב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וגו'. ודן הוא לעולם. משא"כ במלך. **מ"מ** מ"ש בתחלה נ"ל עקר.

משנה ב

אין שומעין לו דמלך אין כבודו מחול. וכיון דאינה בת חליצה. אינה בת יבום.

כתי"ט ולא מצאנו אלא כל שאינה עולה ליבום. אינה עולה לחליצה. ע"כ **מיהא** איכא איסור מצוה וקדושה. דאינה עולה ליבום. ועולה לחליצה. וה"נ לא עדיפא מנה. **אלא** שאינו חולץ מטעם אחר. הנזכר בפירוש הרע"ב. **וכיון** שאינה ראויה לחליצה. מנעוה גם מיבום. משום גזרה. דילמא אתוי למחלץ נמי. כך נ"ל נכון.

ושמא דאורייתא היא כ"כ. שגם התורה עשתה סייג לדבריה. שאסורה גם להתייבם. שאם אתה אומר תתייבם. תחלוץ כשלא יחפוץ.

משנה ג

הדרגש נוטריקין דרג שם. על שם שהוא מדרגה קטנה. לעלות משם למטה גדולה. כמ"ש הרע"ב בפ"ז דנדרים.

משנה ד

שמנה עשרה ומצינו ג"כ ברחבעם. שלא נשא רק י"ח נשים. אע"פ ששאל המון נשים.

אפסניא נראה שיש לו עיקר בלה"ק. מענין אפס כסף. על שם שהוא אפס בהוצאה.

פרק ג

משנה א

וחכ"א שני הדיינים בוררים להם עוד אחד בלא דעת הבע"ד. כדי שלא יהא לבו של זה השלישי נוטה אצל אחד מהם. **כתי"ט** ואין בידי דבר מספיק לשיאמר כי הוא זה אשר מפני כן נוטה לאחד יותר מלחברו כששניהם בררוהו. ע"כ. **אומר** אני יש ויש אתנו כי מסתמא לא נתכוונו שניהם מתחלה על זה האחד. אע"פ שאח"כ הושוו ביניהם. והסכימו עליו כאחד. מ"מ יש לחוש שיוודע לדיין. מי הראשון שהתחילו בו. **וגם** אפילו אם היה כן דעת שניהם שוה בו מתחלה. מ"מ אי אפשר לצמצם שיאמרו שניהם דעתם בדבור אחד. בלי שיקדים אחד מהם. לחוות דעו בברירת השלישי הנאות אליו.

וכך הוא הדרך. שאחד מתחיל לומר דעתו. מי הוא ואיזהו הראוי לבררו לשליש. וחברו שומע ומודה ומסכים לדבריו. הרי מ"מ אר"ש החששה לעולם עומדת במקומה. פן יתפאר עליו זה המקדים עצמו בגילוי דעתו לברר הדיין השלישי. שהוא התחיל בכבודו. בטרם עלה על דעת חברו. ובודאי שלזה לב הדיין נוטה.

אינו יכול לפסלן ז"ל רע"ב ודיין שלא קבלו כו'. סותר את דינו ואפילו לא טעה. **וכתי"ט** נ"מ לענין זמן (ע"ל מ"ח) א"נ זמנין דליכא לברורי טעותא כו' ואפ"ה אפשר שאינו דין צדק ע"כ.

וא"צ לומר בלשון הזה. אלא הכא במאי עסקינן כגון דאיכא פלוגתא במילתא. ולא איפסיקא הילכתא. דקיי"ל. השתא דלא אתמר כחד מנייהו. דעביד כמר עביד. **א"נ** דאיכא שני בתי דינין דפליגי אהדדי בסברא. והדבור שקול בראיה ובהכרעה. וכגון בי דינא דר"ה ור"ח. ואביי ורבא. ודכותייהו. דהוו פליגן במילי טובא. וכל חד עביד כשמעתיה. **ונ"מ** דאי דן מעיקרא ברשותא. תו לא מצי אזיל אב"ד אחר לסתור הדין. דהו"ל כחכם שהורה לאסור. אין חברו רשאי להתיר. התיר אין חברו רשאי לאסור. אבל היכא דלאו בתורת דיינא נחית. אלא גברא אלמא הוא. אין דינו דין כלל. אע"פ שפסק כדברי ב"ד האחד שכחו יפה. אינו מועיל לו כלום. ורשאי השני החולק בדין ההוא לסתור הדין. ולמעבד עובדא כשמעתיה. ואב"א נ"מ בשודא דדייני. וגם זה אמת נכון.

משנה ב

שלשה רועי בקר ע"פ רע"ב דאילו לעדות כשרים. **ויש לומר** משו"ה נקט תנא רועי בקר. ולא רועי צאן. דפסולי לעדות. ואי הוה תני להו הכא. איכא למטעי אליבא דר"מ. דילמא ס"ל אף לעדות אינו יכול לחזור. דהוה אמינא רבותא אשמעינן. **השתא** דתני רועי בקר. ידעינן דבדיין משתעי. דאילו לעדות. מאי קמ"ל.

ולא כמ"ש תי"ט. ואפילו לעדות נמי פסלינהו. דליתא לתנא דידן. אלא תנא ברא קתני לה. הוסיפו עליהם תו'. **איברא** לתנא דידן. לא פסלו משום גזל. אלא רועי דקה ומגדלי דקה דווקא.

משנה ג

המשחק בקוביא כרע"ב מאימת חזרתן. משישברו פספסיהן. **חבריו** במדות פ"א מ"ה. ופ"ב מ"י וע"ש בתי"ט. ובגמרא רפ"ק דבתרא. במסיפס בעלמא.

משנה ד

וחורגו ואי קשיא כיון דתני בעל אמו פסול לו ממילא ידעינן דהוא פסול נמי כו' עיין רש"י בהעתק תי"ט. **איברא** לשטת רש"י הא לאו כללא הוא. ומי ליכא אחי אמו דכשרים לו (לדידיה) והוא פסול להם. ולא הוי צריך לדחוקי.

לבדו אבל בן חורגו. לא. **וכל** שכן אביו דלא. אע"ג דבעל כאשתו. בגרושה ודאי לא אמרינן בעל כאשה. דנראה פשוט שאפילו האיש כשר להעיד לגרושתו. ואפילו יש לו בנים ממנה. דהוי ליה קרוב שנתרחק. כמ"ש במקומו (סל"ג בח"מ) ויש לתמוה שלא זכרוה הפוסקים.

דודו ובן דודו לשון תי"ט לאפוקי אחי האם וקרובי אישות ענ"י ע"כ. **קמזכה** שטרא לבי תרי. עיין בסמוך.

וכל הראוי לירשו תשלום משנתו של ר"ע כו' ופשוט הוא. דהא בכלל דודו ובן דודו אף מן האם כו'. וכ"ת אדרבה. וכל הראוי לירשו. פירושו דודו ובן דודו. דדווקא מן האב. א"כ לא לתני דודו ובן דודו כלל (הא לא מילתא. דכל השבט ראוי לירשו) ומיהו בעל אחותו. ראוי לירש האחות. והיא ראויה לירשו כו' ע"כ תי"ט. **דבריו** מבולבלים בכל דבור זה. דארכבה אתרי ריכשי. שטת רש"י ונ"י. ילא ידענא מאי אידון ביה. כי לא ראי זה. כראי זה.

אפי' מתה בתו פשוט דה"ה לנתגרשה דחשיבא כמתה. כמה שכתבתי לעיל.

משנה ה

שונא כל שלא דבר עמו ג"י באיבה נראה בהיינו כל שידוע שהיו אוהבים זה לזה קודם. ולפי שנולדה איבה ומריבה ביניהם עד שלא דיברו יחד ג"י אחר זאת. נגד הרגלם לפני זה.

משנה ו

פלוני לשון כתוב הוא. פלוני אלמוני.

הודה לו הא דנקט הודה. נ"ל. לאו למימרא דכ"ש אם אמרו בפנינו מנה לו. דהא מאי ראיה שהלוהו. דילמא במתנה או בפרעון חובו נתנם לו. וכי קטעין היאך. דהכי הוה. ודאי מהימן. כדאיתא בח"מ (סע"ט) וכך צריך לומר מ"ש שם (ספ"א) דכל שראו ההלואה אפילו בהכמנה. מעידים עליה. כמו כן פירושו. שראו וידעו שהיא הלואה בבירור. וכמ"ש שם בס"ד. אבל מנין וקבלת מעות גרידא. פשיטא לאו מילתא הוא. **אלא** להכי נסיב תנא הודאה. לאורויי דאע"ג דחזו דמנה לו מאתים באנפייהו. באותו יום שטוענו ההלואה. אכתי לאו סהדותא היא. דאיכא למתלי בגווני דאמרן. ולא מיחייב ליה מידי. עד שיאמרו בפנינו הודה כשקיבל המעות. שלשם הלואה וחוב נתנם לו. וממילא שמעינן דאפילו בהודאה לחוד סגי.

איברא אפילו היכא דאיכא תרתי. ר"ל מנין והודאה. אכתי איכא לאשכוחי דמצי למפטר נפשיה. כדקטעין להוציא את שלי נתכוונתי.

אלא משום דלא מהני אלא בהכמנה. וכה"ג לא הויא מילתא פסיקתא. מהא לא מיירי.

פרק ד

משנה א

ואחד דיני נפשות נראה פשוט שדיני מלקות. כדיני נפשות לכל הדברי השניים כאן. כדאמרינן מלקות במקום מיתה עומדת. ונגידו קשיא ממותא. אלמלא נגדו לחמ"ו כו'.

וכן יש בה לפעמים סכנת מיתה. שהרי לכך אומדים אותו מה שיכול לקבל. ואעפ"כ אינו מובטח שלא יסתכן. כאותה ששנינו משלקה מקצת. ראו שאינו יכול לקבל. או נתקלקל ברעי ובמים. ומה לי קטליה כוליה. או פלגא.

ועוד דהא קיי"ל. כל חייבי כריתות שלקו. נפטרו ידי כריתותן. אי הכי היינו דיני נפשות ממש. אע"ג דחס רחמנא עלייהו.

ואע"ג דמכות בשלשה לת"ק. ולא אמרינן סברא דמלקות במקום מיתה עומדת. אלא לר"י.

מ"מ נ"ל דלכל מילי שוו חייבי מלקיות לדיני נפשות. בר מב"ד של שלשה **והכלל** בדיני נפשות כאן. נכללו כל דיני הגוף. שאינן דיני ממונות. **שוב** ראיתי בגמרא. דבהדיא מייתינן לחייבי גלות ומלקות מקרא. ופסקה הר"מ ז"ל. ברוך ה' שהאיר עיני. והראני שהסכמתי להלכה מדעתי. בעזרתו יתעלה. ישתבח לעד החונן לאדם דעת. **ודע** ששור הנסקל. אינו בכל אלה. ולא הוקשה לבעלים אלא לענין ב"ד כ"ג בלבד. נמצא במלקות

(אע"ג דבמקום מיתה עומדת) חמור שור מאדם אדם (לת"ק) קל משור ובשאר דברים אדם חמור.

דנים ביום יש לדעת כי מ"ש תו' תחלת דין עיקר ולשון רש"י סוף דין עיקר. אין לשון עיקר זה כזה. דוק.

אין דנין בע"ש שמא יראוהו לחובה. ובעו למעבד הלנה. ונמצא גמר דינו בשבת ואי אפשר להמיתו בשבת. והוי עינוי הדין. **והא** דלא אמרינן לא נגמרו דינו בשבת (וכה"ג לא הוי עינוי. כדאיתא בגמרא) משום דאין דנין בשבת. תרצו תו' דדווקא דיני ממונות גזרה שמא יכתוב עכ"ל. נראה דהיינו אם ישאל כתבו לי מאיזה טעם דנתוני.

ושמע מנה דבדיני נפשות. אין כותבין פסק דין אלא דברי המזכין והמחייבין. הם הם פסק דינו. שרואים מי הם הרבים. **אך** מ"מ לא נתחוור לי תרוצם של התו'. דהא בשעת גמר דין. יכולים לחזור בהם. וצ"ע בגמרא ותו'.

דיני ממונות הטומאות כו'. כצ"ל. ובמשנת תי"ט נשמטה תיבת ממונות.

מתחילין מן הצד כתו'. ומ"מ דרך שאילה יכולין לענות. ונ"ל שכיוונו קרוב למ"ש נ"י כו' דלאו למימרא כו' אדרבה אסור לו לשתוק כו' אלא ה"ק קרא שראוי לעשות בענין שלא יצטרכו לענות על רב ע"כ תי"ט. **ולכלל** הב"ד קמזהר רחמנא. שיעשו כך בודאי. כדי שלא יצא משפט מעוקל. כי ישימו יד לפה השומעים דברי הרב. ויתביישו לחלוק עליו. אחר דבריו לא ישנו. הילכך אזהרה גמורה היא. כמשמעה. אלא שאינה מניעה ליחיד לגמרי. אבל אל הב"ד הוא הצווי. איך יתנהגו בקבלת דעותם. שיתחילו דווקא מן הצד.

עוד כתב תי"ט. ואיכא למידק אהא דכתב הרע"ב מן הקטנים שבחכמה שהיו יושבים בצד. שזה מובן על יותר קטן שבחבורה כו'.

ואני שמעתי ולא אבין. הלא אזן מלין תבחן. והלשון משמע בהפך. מדנסיב לשון רבים. ומלת מן. ג"כ מורה על ברירת קצת מקצת. ש"מ ודאי דליכא קפידא. ואי לאו הכי. הקטן שבכולן. הוי ליה למימר.

משנה ג

סנהדרין הוא כלל לכל מיני סנהדרין. בין קטנה של ירושלם. ושעל פתח העזרה. ובין גדולה שבלשכת העזרה.

כחצי גורן עגולה כמדומני שבא להורות על עיגול ארוך. לא כדורי. **ונראה** שאף ראש ב"ד יושב שם באמצע החצי עיגול. לא יושב מנגד כדרך המלכות כזו # אלא כזו #

מ"ש בתי"ט וכמו שהטבור אינו ממש באמצע הגוף. כן גם בהמ"ק אינו באמצע העולם. אלא ע"צ הקירוב. **אני** אומר. כי בודאי בכיוון גמור נאמרו דברי חז"ל בזה. ועדותן נאמנה

מאד אף בזו. כי בלי ספק האמצע הנזכר כאן. אינו מובן בערך אורך העולם. ר"ל ממזרח למערב. כי בקו היקף העיגול. לא שייך לומר אמצע. אף כי כמעט כולו מיושב. ר"ל כל משך אורך הכדור בצד צפון ובקו השוה.

אולם הכונה האמתית. על רוחב הישוב בפאת צפון הלז שלנו היא. שלדעת הכל. הוא עיקר המיושב שבכדור הארץ. אף לאחר שנמצאו קצת מדינות מקו השוה והלאה לדרום. מעט הנה. ואינן נערכות נגד הישוב הצפוני למאומה.

ובבחינת הרוחב הצפוני. הנחשב מקו השוה ואילך. הדבר מכוון בדיוק נפלא. שירושלם באמצע העולם. כי היא בשלשים ואיזה מעלות יותר (עיין קונטרס גדר ישוב א"י קרוב לסופו) ולד"ה אין הישוב החשוב מתרחב לצפון. רק מעט על ששים מעלות. ועם זה הסכים בעל כפתור ופרח המכוין חשבונותיו ואין להשגיח במ"ש האדומי הידוע.

ושני סופרי הדיינין עומדין לפניהם נראה שעומדים פנים אל פנים. ומעומד היו כותבין. כנראה לא היו לפניהם שולחן לכתיבה. כמנהג סופרי זמננו. כי היו כותבין על פנקס. ועל לוח או על הגויל. שמחזיקין אותו בידיהם. וכותבין על גבי כף שניה. או על ברכיהם כמנהג אנשי מזרח גם היום.

משנה ד

ושלש שורות מפירש"י נראה. ששורות אלו. יושבות לפני הסנהדרין באויר חצי עגולתן כזה # **ואעפ"כ** אינן מעכבין עליהן מלהיות רואין זה את זה. כי התלמידים על הקרקע יושבין. **וצ"ע** מנליה. כי מאחר דאגב חשיבותייהו יושבים הם לאו אורח ארעא לאותובינהו אארטא. ולא דמו לתלמידי שהיו דרכם לישב על הקרקע.

פרק ה

משנה א

ר"י אומר באיזה יום כו' עתי"ט עד. והיינו דקאמר לדבריך.

נראה שצ"ל לדבריכם. ועדיין הלשון מגומגם מאד. וכמעט נעדר הבנה.

משנה ג

שזה יודע בעבורו של חדש עיין ספר שבירת לוחות (דקא"א) **אבל** מחצי החודש ואילך עדותן בטלה. אפילו במכוונין ליום אחד.

ולענין מ"ש רע"ב. שכל העולם יודעים אז. מתי קדשו ב"ד את החודש. **עמ"ש** בס"ד בלח"ש פ"ב דר"ה. ובמו"ק (סתר"ע).

א"א בשלשה וא"א בחמשה עדותן בטלה ואע"פ שמכוונין ליום אחד בשבת. על כרחין תלינן המעות בימי השבת. ולא בימי החודש.
שעות עמ"ש בס"ד בלח"ש ברכות פ"ק מ"ב. ובמו"ק בכמה מקומות. ס"א. סנ"ח. וביחוד (סתמ"ג).

משנה ד
אחד מן התלמידים עמ"ש ר"פ דלקמן.

פרק ו

משנה א
אמר אחד מן הב"ד או מן התלמידים. כדתנן לעיל פ"ה מ"ד. **וצ"ע** אם אחד מן השוק בא ולמד זכות. אם שומעין לו. ולעיל אורחא דמילתא קתני. משום דבב"ד איירי. קמ"ל נמי דינא דתלמידים. משום רבותא דחובה.
ארבעה לטעם כל דהו. **וחמשה** לטעם שיש בו ממש. כך נ"ל. ועמ"ש בכ"מ עד"ז בס"ד.
שכל המתודה י"ל חלק כו'. הא כל שאינו מתודה. א"ל חלק. עמש"ל מ"ו. ופרק חלק מ"ד.

משנה ב
שכפר לו ודויו כרמ"ז. קשיא דילמא מיתתו כפרה לו. וי"ל שבכלל ודויו שבא על נערה המאורסה. ולכן נסקל כו'. נמצא שאלמלא התודה. לא יסקלוהו ולא היתה לו כפרה ע"כ.
וא"כ סקילתו היא שכפרה לו ודויו. **גם** אין למדין מסקילתו. שהוראת שעה היתה. כי על פי עצמו נסקל. **ולענין** הקושיא. י"ל מסדורא דקראי שמעינן לה. וק"ל.
ומש"ע רמ"ז שעכן לא נהרג ע"פ עצמו. כי גזרת ה' היתה שמי שילכד בגורל ישרף.
אומר אני. היכן מצינו כיוצא בה. שימיתו אדם בב"ד. ע"פ הגורל. ולכן פייס יהושע את עכן שיתן תודה. ולא יוציא לעז על הגורל. והיינו ע"פ עצמו.

משנה ג
מפשיטין אותו בגדיו לפי שהוא ממהר למות. הר"מ. **טעמא** דקרא הוא כדמוכחא סוגיא דתלמודא. וכ"מ בגמרא דילפינן גמורה היא. אותו ולא כסותו. **ומ"מ** אזלינן בתר טעמא. דמשו"ה אשה אינה נסקלת ערומה. אע"ג דליכא מיעוטא. כמ"ש תו'.

משנה ד

דוחפו על מתניו מפירוש הר"מ נראה. שדוחפו בידו על מתניו ממש. וקאמר **נהפך** כו'. אורחא דמילתא הוא שהנדחף מאחוריו. נופל על לבו לפניו. אח"כ הופכו ומשכיבו על מתניו.

וטעמא נ"ל משום דכה"ג ממהר מיתתו. כשמפילו על לבו. **ומה** שמהפכו. כפירש"י.

ועוד לפי שצריך לראות אם מת בה. ואם לאו. שיתננה על לבו. **אמנם** לשון נהפך על לבו. קשה ליישבו לפי זה. שהרי כדרכו כך הוא נופל. ושמא י"ל אורחא דמילתא נקט תנא. לומר שכך נעשה ודאי ממילא. **אבל** יותר נראה לפרש. דוחפו על מתניו. כנגד לבו דוחפו. כדי שיפול על מתניו. שלא יצטרכו לנוולו. להפכו מצד אל צד. וקאמר תו. **נהפך** שנתגלגל ונפל שלא בדרך דחיפתו. ודוק. וזה הפירוש ישר. והטעם פשוט. לפי שאם לא מת בדחיפה. היה צריך לתת האבן על לבו. שבה מקרב מיתתו. לכך דוחפו מיד באופן זה. שיהא לבו מזומן לפניו.

הופכו על מתניו לשון פרקדן שבפרש"י כאן. ומצוי בגמרא. היה נ"ל לפרשו פרק קדה. ר"ל מפרקת בקדה. כששוכב ופניו טוחות בקרקע על גבו. שהמפרקת פשוטה ושטוחה. **אבל** אינו נראה פירוש אמיתי. כדמוכח מההיא דלייט אביי אמאן דגני אפרקיד. וכן ממתי מדבר דתני רבב"ח וק"ל. **לכן** נ"ל יותר. כמי שמפרש פרקדן שוכב על גבו. ויהיה אפרקיד. נוטריקון. אפרק (ר"ל. על פרק. שהיא מפרקת) רוקד. וק"ל.

ונותנה על לבו כתי"ט נתינה זו לא דווקא.

ולענ"ד הך תנא דווקנא הוא אגב אורחא קמ"ל. תרתי. דתני ר"ח בברייתא. ורמזינהו רבי במתניתין נמי. חדא. דהאבן של צבור היא. ותו. שנקברת עמו. **היינו** דנסיב לישנא דנותנה. למימרא דמתנה משל צבור היא. ולא משלו. דלא נימא ליקטול מדנפשיה. וקמ"ל דנתונה היא לו. ולא לאחר. שלא ישתמשו בה עוד. ונכון הדבר בעזה"י.

ואין האשה נתלית ור"א דריש בן לרבות סו"מ כו'. **נתקשה** לתי"ט הא לר"א כל הנסקלין נתלין. ובסו"מ נאמר בו ורגמוהו. ומה צריך לרבויי.

ולק"מ סד"א איש ולא בן. קרא מיעטיה.

משנה ה

מה לשון אומרת ה"ג בלא ה"א. ובסתי"ט הלשון. הה"א ט"ס.

כביכול ע"ד הרמ"ז יש לפרשו שהוא תרין מלין. ר"ל כ"ב אותיות התורה. שהן שמותיו של הקב"ה. כמ"ש בס"ה עה"פ וישכב במקום. שהוא מקומו של עולם. וכך פירוש הכתוב נגילה ונשמחה ב"ך. והיינו ך"ב. הוא יכול. שיאמר ויצטער המקום בלשון הזה.

ע"י צירוף האותיות. שסובל זה הלשון. דוק ודע זה. **מ"מ** אין הלשון יוצא ממשמע פשוטו ג"כ. וקריאתו **כביכול** הכף שואי"ת והבי"ת פתוח"ה רפוי"ה. ויו"ד דגוש"ה. לא כקריאת ההמון בכף פתוחה ובית שואית. כי לא יבוא כמוהו כלל.

קלני איני קל. לפ"ז המלה נקראת בציר"י הלמ"ד **קליני** ולד"א כמ"ד קיל לי עלמא. נקראת **קלני** בקמ"ץ. בין כך או כך. המלה מורכבת מן שני מלין. אם קל איני. או. קל אני. ודרך לשון חז"ל הוא לקצר. ולחבר בין תרין מלין מורגלין.

ולא היו קוברין אותן בקברות אבותיהן דילפינן מקרא דויחי ויקם. **והא** דלא קם אלישע וחי. אי איתא דמה"ט חיה אותו האיש. עמ"ש בס"ד במגלת ספר יציב פתגם. **עי"ל** כיון שלא הי"ל לקום. אלא להתרחק משכונת קבר הרשע. ולשוב לעפרו אח"כ. כי עדיין לא הגיעה ת"ה. לכן היה גנאי לצדיק בכך. שיקום על רגליו בלבד. ולא יוכל ללכת הנה והנה. ישען על ביתו ולא יעמוד. לפיכך מוטב שיקום הרשע. ויתבזה לעיני כל. שיראו שהוכרח להרחיק עצמו להלאה. ממקום כבודו של צדיק. והיה דיראון.

נתעכל הבשר כו'. בהכי סלקא מסקנא בגמרא כרבא. דאמר כיון דאקטיל בב"ד. הו"ל כפרה ע"י קבורה ועכול עכ"פ. לכאורה משמע אפילו לא שב.

וא"ה קשיא טובא. דהתנן לעיל שכל המתודה. יש לו חלק כו'. שמע מנה מי שאינו מתודה אין לו חלק. **ואין** לומר דמיירי שמת במיתת ב"ד כדינו וכראוי לו. דהיינו כדתנן אומרים לו התודה. והוא התודה. **דא"כ** היכי ס"ד דאביי. דאין לו כפרה. הא תנן שכל המתודה י"ל חלק.

וצ"ל אחת משתים. אם שגם המתודה אין כפרתו נשלמת. אלא אחר קבורה ועכול.

א"נ הרוגי ב"ד. אפילו לא התודו. כיון דאקטול אית להו כפרה כדרבא. אחר קבורה ועכול מיהת בכל גוונא. **ושאני** המתודה דאית ליה חלק מיד. אפילו קודם קבורה ועכול.

והקרובים באים כו' מיד אחר שנעשה בו הדין.

בתי"ט ד"ה ולא היה. צ"ל שאין ראוי להתאבל.

שאין אנינות אלא בלב אין הפירוש שאין אנינות נמצאת מן השפה ולחוץ. כי הנה כתוב ויהי העם כמתאוננים. וכתיב אחריו וישמע.

אלא הכוונה. שאין עם האנינות שום מעשה בפועל. כענין האבלות. שיש בה מעשה. פריעת ראש. כפיית מטה. והליכת יחף וכדומה.

אבל מעוט הדבור. אינה חובה החלטית לאונן. גם לא נשלל מעוט הדבור מן האבל. שכן כתוב האנק דום.

פרק ז

משנה ב

סודר קשה לתוך הרכה שהרכה אינה חונקת. לרש"י.

ר"ל אינו ממהרת לחנוק. כי בודאי גם הרכה שברכות חונקת. אם מושכין אותה בחזקה. אחד מזה ואחד מזה. בעל כרחו יפתח את פיו. אפי' יחנקוהו רק בחוט משי. **אלא** שמתעכב בחניקה באופן זה. כי יתחזק לסגור את פיו כל מה שיוכל לעמוד נגד הרך יותר. ושוהה למות וגורם לו יסורין ארוכים. **וגם** זו משום ברור לו מיתה יפה נגעו בה. שע"י הקשה. ימהר לפתוח פיו. ולא יצטער הרבה.

משנה ד

הזכור נקב המשכב קרוי זכור. **לא** תני זכר. כדכתיב. ואת זכר לא תשכב וגו'. משום דבקרא מפרש משכבי אשה. אבל לשון חכמים לחוד. ומשום דנסיב לשון קצר. לא מיתני ליה הבא על הזכר. דאין במשמע לשון זה. משכב אשה. והוא מאמר נעדר הבנה. כי הזכר. מפני זכרותו הוא בועל ושוכב. לא נבעל ונשכב. **להכי** נקט לישנא דזכור דמשתמע שפיר הבא סתם ביאה על הזכור. שהוא האיש שיש לו זכרות. ומשמע משכב נקבה. על כן קראו בשמו תואר זכר. משקל פעול. כלומר שהוא כדמות זכר. אבל הוא נפעל. לא פועל כזכר. ואינו אלא עשוי זכור בתואר. לא במעשה. וק"ל.

ועל הבהמה והמביא בהמה עליו. **נראה** פשוט שחייב גם על הבהמה בשני משכבות. ואפילו בא על זכר של בהמה. חייב. **וכן** להפך. המביא בהמה עליו. חייב. בין בהמה נקבה. בין זכר. **וכן** באשה המביאה את הבהמה. אין חילוק לחייב על שתי משכבות. ונראה דה"ט דמאן דלא גרס מלת עליה. וק"ל.

הבא על הזכר ז"ל תי"ט. תימה למנ"מ נקט ליה הכא. **וי"ל** קצת משום דדמיין הנך תלת. דמקיש שוכב לנשכב. משו"ה נסיב להו בהדדי.

משנה ה

יכה יוסי לשון הר"מ בחבורו. שעל שני השמות (הויה ואדני) הוא נסקל. **מסייע** למ"ש בס"ד שילהי פ"ח דברכות. **וצ"ע** אם ברך שם אחד משני שמות הללו בחברו. אם חייב. אפילו לדעת הרמ"ה דאייתי תי"ט דהא מודה דחייב על שניהם. **ולא** ידעתי היכי משמע ליה לתי"ט. מפירש"י מידי בהא.

אמור מה ששמעת בפירוש עמ"ש תי"ט לתרץ קושית הירושלמי וא"ל גדוף מידי דהוי אסוטה.

ועם שיש קצת טעם בדבריו. מ"מ אינו דומה מחיקה. שהיא בלאו גרידא. לגדוף שהוא במיתה. **ואפ"ה** טעמא קאמר. מיכדי אנן לא משום לתא דהיאך קאמרינן. אלא משום יקרא דקב"ה. וכיון דשמעינן מההיא. דכבודו של הקב"ה מחול כה"ג. דרחמנא אמר דהיינו יקריה. א"כ לא שנא וקב"ה אחיל בהא נמי **ולכאורה** יש לסייע עוד סברא זו מן המשנה עצמה. דאי כדאמר הירושלמי. א"כ לא היה צריך השני לומר אף אני כמוהו. דהא כה"ג מאי גדוף איכא. ולימא בהדיא כחבריה.

עוד יש להוכיח ממשנתנו. דאי כהירושלמי. מ"ט דקריעת ב"ד. אם אינו גדוף.

אלא שכל זה אינו מוכרח לפמ"ש בסמוך. דלעולם גם על לשון כזה חייבים קריעה. ולכן ראוי למעט בו. גם בהגדת העדים. אע"פ שאינו גדוף גמור. דבודאי גדוף ממש אינו. מיהת משמעו גדוף ברור הוא. **להכי** מסתברא כהירושלמי דלמעט בקלון עדיף. כיון דאפשר.

ומשתיקת גמרא דידן אין הכרח לגמרי. דאיכא טובא דכוותה. עיין אגרת בקורת.

קורעין הדיינים ולא העדים דכתיב ויהי כשמוע המלך ויקרע את בגדיו. המלך קרע. והם לא קרעו. **תמהו** התו' היאך אמרו למלך מה ששמעו בפירוש. הא גבי עדים תנן. כל היום דנין בכינוי.

ונראה דפשיטא י"ל. שלא אמרו אלא בכינוי. או כדאיתא לעיל בירושלמי. ואפ"ה גמרינן קריעה מהתם בק"ו. דאם על כינוי קרעו על שם לא כל שכן. **וזה** ודאי לא נעלם מן התו'. אלא דקשיא להו. אי הכי מנלן דאין העדים חוזרים וקורעים כשאומרים בפירוש. דילמא שאני התם. משום דבכינוי הוה. **ואעפ"כ** נ"ל דל"ק. דכיון דחזינן דקרע המלך על הכינוי. אי איתא דבאמירת מה ששמעו. חייבין לקרוע שנית. הוה להו לאליקים וחבריו לקרוע זימנא אחריתא. בשעת הגדה וספור למלך.

זוהי עבודתו לענין מ"ש הרמ"ך. וסובר דחייב מיתה בדאתרו ביה. **עמ"ש** בס"ד. בפנת אבן בוחן לאוצר הטוב (דף ס' ע"א).

ויעביר באש כרש"י שאינה שרפה. ודייק לה מדקתני המעביר עצמו פטור. אלמא לאחר העברה הוא חי. **ונ"ל** דלאו דיוקא הוא. די"ל מאי פטור בדין שמים. ס"ד אע"ג דמת. בי דינא רבה נתפרע מניה. קמ"ל. ואע"ג דפטור משמע. הא איסורא איכא. א"ה אכתי חייב דיני שמים. דודאי עונשין למעלה על דבר האסור. **אע"פ** שאינו נענש בב"ד שלמטה. י"ל דינא רבה. ודינא זוטא איכא ביניהו.

פיתום נוטריקון פי מות. כפירושו.

המדבר משחיו וקולו נמוך מאד. נדמה כיוצא מתוך הקרקע. כענין שכתוב. כאוב מארץ קולך. **והענין** כמשמעו. כמו דברים אחרים רבים. שהם למעלה מן הטבע. והתורה

אסרתם לנו. לטעם ידוע בסתרי תורה. להוציא מדעת המתחכמים יותר ומשועממים. עיין בספר אם לבינה בס"ד. ואם מפני שלא נראה ולא נתפרסם בדורותינו מזה מאומה. הרבה דברים היו מן המפורסמות לקדמונים. ונעלמו בדורות אחרונים לא לבד מדברים רוחניים. כשדים. שהעידה עליהם התורה והנביאים. ורגילים היו אצל חכמי התלמוד. כאשר התלמוד והמדרשים מלאום מהם. שהיו בזמנם ומקומותם שכיחים מאד ונמצאים. ודברים אחרים רבים. כתרפים וכיוצא בהם בלתי טבעיים. שהיו נודעים. ואח"כ נאבדו מאתנו ונשכח זכרם. אלא אפילו דברים טבעים בבריות כאדני השדה והדומה להם. ובצמחים יין הבא משניר והרבה כמוה. וגם במלאכותים. כרכב ברזל. זהב מזוקק מאלף ככר עד שעמד על ככר. ודוגמתו מלאכת האלקימיא הידועה בשם מפורסמת. וממבקשיה נעלמת.

והנשאל כתי"ט ותמהני ע"ל המשנה דקתני בלשון נפעל כו' והכוונה על השואל. וצ"ע. **תמיהא** לא ידע מר. דלשון תורה לחוד. ולשון חכמים לחוד. וכדרך ששנינו (ספ"ח דיומא) אין נשאלין בהן אלא למלך כו'. וכך הרגילו לומר ספק טומאה הבאה בי"א נשאלין עליה כו'. זו דרכם שכל למו. לייחד לשון לעצמם. להכירו ולהבדילו מבחינות שונות המתערבות. וכן השתמשו בלשון לקוחות תחת לוקחים. ורבים ככה כנודע אף לבקי רק קצת בלשון משנה ותלמוד. ועמ"ש בסמוך בס"ד.

באזהרה דאל תפנו. וכפרש"י. **הכי** מוכח ודאי ספ"ק דעירובין (כמ"ש בס"ד שם בחי"ג) ומאי דקשיא להו לתו'. א"כ ליחייב כרת. **לק"מ** התם כתיב אשר תפנה לזנות אחריהם דייקא.

איברא הכא אל תפנו גרידא. פנייה בעלמא משמע. שאין בה מעשה. ולא עקימת שפתים. אלא מחשבת הלב בלבד. דכוותה אל תפנו אל האלילים. אזהרה מההסתכלות בהם. כמש"ד אל מדעתכם (שבת קמ"ט) **ומ"ש** תו' וי"ל אזהרה מלא ימצא כו' **לא** הנייא לי. דהוי ליה לאו שבכללות (עחי"ג כאן). אלא מולא תבקשו לטמאה בהם. נפקא ודאי. דמייחד לאויה למעשה דכשוף. **וז"ל** תי"ט (ע"ל רע"ב באזהרה דאל תפנו אל האובות) ומסיים רש"י ואזהרה דמכשפים גופיה מלא ימצא כו'. וכ"כ הר"מ כו' ואזהרה מואל תפנו. והכ"מ כתב. שכ"ה בפרשת קדושים בת"כ. חפשתי ולא מצאתי. עכ"ד. **במ"כ** יתלה בביטול תורה. אם על גופו של כתוב נתכוין. הלא מקרא מלא הוא בסדר קדושים (ס"פ שניה) וכ"ה בת"כ על זה הפסוק אל תפנו אל האובות. אוב זה פתום כו' ה"א בסקילה. והנשאל בהם באזהרה. **אמנם** אין מכאן ראיה לדברי ר"מ. אלא מסייעא לרש"י דאזהרה לנשאל. מאל תפנו אתיא. אלא שאין מזה הכרח. דילמא אגב אורחא נסיב לה ת"כ. ולא

מהך קרא נפקא ליה אזהרה לנשאל. **וצריך** להבין דברי תו'. דהכרח לומר. דמשמע להו שואל דקרא. בשואל לבעל אוב איירי (והיינו נשאל דמתניתין. כמש"ל) וכך יצטרך לבאר לשון ר"מ ז"ל. דבפ"א איירי בשואל דקרא. שהוא הנשאל שבמשנתנו. ובפ"ו דבעושה מעשה קמיירי. מייתי לאזהרה דידיה מאל תפנו. משום דמשמע ליה לשון פנייה. מעושה משתעי קרא. שחברו מוכיח. ר"ל קרא דוהנפש אשר תפנה וגו' והכרתי אותה.

משנה ט

באו עליה שנים הראשון בסקילה כו' כשבא עליה כדרכה. הר"מ. ז"**ל** תי"ט. וק"ל מאי קמ"ל. פשיטא בתולה תנן. **ולא** אבין לו. מאי פשיטותיה. ומאי קשיא ליה מתני' קמ"ל דצריכה להיות בתולה כשבא עליה. ולעולם אפילו בא עליה שלא כדרכה. חייב סקילה. **ועוד** הא אפילו באו עליה עשרה שלא כדרכה. מפשט פשיטא ליה לרע"ב דאכתי בתולה היא וחייבין. **א**"**ה** טובא אשמעינן דלבעי בראשון כדרכה דווקא. והא לרש"י ורע"ב ודאי לאו הכי הוא. לכן ענין קושיתו זו נעלמה ממני.

עוד כתב. ורש"י פירש באו עליה שנים ועדיין היא בתולה. כגון שבאו עליה שלא כדרכה ע"כ.

ואע"**ג** דמעשים בכל יום שבאין עליה גם כדרכה ועדיין בתולה היא. אי דלא אתי דם. א"כ ודאי לאו ביאה היא. ואנן בבאו עליה (ביאה גמורה משמע) עסקינן. וכה"ג אין הכי נמי אכתי בתולה היא. אי נמי אפשר דבעיל בעילה גמורה. ואפ"ה לא אתא דם. כגון שהטה בכח. ועקר לעברא ודשא. ואב"א שמא ממשפחת דורקטי היא.

ואי בדאתא דם. תו לא הויא בתולה ודאי. אע"ג דרואה דם עדיין בבעילות. זהו דם המכה שלא חיתה. ופשיטא דלא אצטריך תנא לאשמועינן כה"ג. **להכי** לא סגי ליה לפרושי. אלא בשלא כדרכה.

משנה י

הדיוט לשון יווני הוא. לאדם פשוט המוני קורין אידיוט.

הדיוט המסית אבל נביא מסית. מיתתו בחנק. **צ**"**ל** שהוחזק נביא בשכבר. על פי אות ומופת. שנעשה בדבר ה'. ונתקיים יעודו וחזר בו לענין תב"ע. כך היה נ"ל.

אבל מפירש"י לא נראה כך לכאורה. אלא כיון שאמר כך בשם הקב"ה. ה"ז נביא. דסתמו כפירושו. **אלא** דמסברא לא נראה כן. כי מאיזה טעם יקל דינו. אם לא היה נביא מעולם.

שוב ראיתי בחבור הר"מ פ"ה. אחד שאמר אמרה ע"א כו'. או שאמר אמר לי הקב"ה ה"ז נביא (ושם כתבתי עליו מה שנ"ל מהיכן יצא לו זה. ולמאי אצטריך ליה לשטתו דפסק כת"ק דר"ש) וכ"ש דקשיא מ"ט אקיל עליה רחמנא.

שמא כי היכי דלא תהוי ליה כפרה במיתה. לפי שכבד עונו מנשוא. אלא דבלא מיתה לא סגי ליה. כדי להרים מכשול. לכן הקל במיתתו **מיהו** קשיא לי לפרוש רע"ב במשנתנו אליבא דר"ש למאי הוה צריך לחיוביה חנק לנביא המסית. בלא"ה נמי דיניה הכי. כדתנן בהנחנקין המתנבא מה שלא נאמר לו והמתנבא בשם ע"א. מיתתו בחנק.

ואין לומר היינו נמי טעמיה דר"ש. אי איתא דבסקילה לא לכתוב ביה יומת. ולגמר הדחה הדחה מהדיוט מסית. אלא ע"כ לא בא הכתוב אלא להקל עליו. **הא** לא מילתא. דאי לאו דכתיב יומת. לא הוה מצינן לחיוביה מיתה. דאין ממיתין ע"פ ג"ש גרידא (א"ל בבתו דוק) וצ"ע. **איברא** פרושיה דרע"ב במתני' לא שמיע לי. כלומר לא ס"ל לגמרי. דמוקי לה בתרי תנאי. כי קושיא דגמרא. ולא כמסקנא דסוגיא. וקושטא מתרצי לה אמוראי אליבא דחד תנא. דפליג אר"ש. ופר"מ במשנה קפחיה לרע"ב בהך טעותא. ובדותא היא.

מכמינין לו עדים ולא סגי בחד. ואותו שאומר לו. לפי שעדות מיוחדת פסולה בדיני נפשות **ותי"ט** הפליג.

ביחוד במקום יחוד.

האומר אעבוד כו' עמ"ש בס"ד בשי"ע (ס"ג דח"א).

משנה יא

האוחז עיניים עיין תשו' רמ"א (סס"ז) ובחי' על הרא"ש.

פרק ח

משנה ב

טרטימר נ"ל שהוא מלשון טורטני. ובפא"צ טרטא. הוא משקל רשום. ובהאריך המלה. תורה על קטנותו ומקצתו. או מחציתו. כנודע לרוב בלה"ק. על דרך אישון. ירקרק או אדמדם. ובלשון משנה בצל בצלצול. שום שומנית. גת גגית. בד בודידה ודומיהם.

חצי לוג יין האיטלקי לכאורה היה נראה לי לפרשו מלשון טיליא חריפא דמצרי זיקי בפא"מ. וכן בפמש"א טיליא חריפא. שם יין משובח מאד. **כי** היה קשה בעיני לפרשו על שם מדינת איטליא. כמו שהוא פירושו במקום אחר. לפי שאין יין של ארץ איטליא (עם היותו משובח ודאי. אינו) משובח משל א"י. **גם** אין סברא כלל שישערו חכמים בא"י. ביין שבמדינות רחוקות דווקא. ורחוק ודרך זר לגמרי. שיובא יין איטליא לא"י כלל וכלל. האם יחסרו יינות משובחים מאד בא"י. ושנינו קרותים והטולים אלפא ליין כו'. **אכן** אחרי הישוב בדעת. נ"ל יותר נכון לפרש. שאין שם איטלקי תואר ויחוס היין. אלא למדת הלוג. שמשתנה לפי המקומות. כמו המשקל. **וכמו** ששנינו בפי"ז דכלים

ויש"א במדה דקה כו' באיטלקי. ושם כפונדיון האיטלקי ובריש שביעית של ס' מנה באיטלקי. שהוא שם תואר למנה. ובגמרא פ"ק דקידושין איסר איטלקי. כך הוא כאן תואר ללוג. וזה היה נראה ברור בעיני.

עם היות לפום ריהטא דסוגיא ר"פ הדר. דבעי תלמודא למימר שאני יין האיטלקי דמשכר טפי. לא משמע הכי. היינו דס"ד לכאורה. ובמסקנא סלקא ליה שפיר בלא"ה. **או** דילמא אה"נ איטלקי דהכא מלשון טיליא דגמרא הנ"ל. או ע"ש מקום הטולים דמשנה הנ"ל. איך שיהא לא יתכן כאן עניין יין של ארץ איטליא.

אכל טבל כו' נ"א ל"ג. ומילתא דפשיטא דל"ג. דהא אינו נעשה בסו"מ. עד שיאכל בשר וישתה יין. עכ"ל תי"ט. **ולטעמיה** תקשי ליה בבא קמייתא. אכל מעשר שני. ולסמייה נמי חס ליה למר. אלא פשיטא. איין קאי. דטבילי. ושתיה בכלל אכילה. **ותו** דאיכא יין קרוש הבא משניר. שדומה לעגולי דבלה. ושייך ביה אכילה נמי (ועיין פרה פי"א) **ועוד** אפשר לומר דנסיב לישנא אכילה. לאשמועינן מילתא אגב אורחא. דאינו חייב אלא על כזית. כשיעור אכילה בכל מקום.

אי נמי כביצה. למאן דאמר הכי בעלמא. ולא סגי ברוב רביעית ומלא לוגמיו. שעור שתיה דעלמא. דהכא בעינן שיעור שביעה דוקא. דזיל בתר טעמא. ודייק נמי לישנא דקרא. (והכי נמי ס"ל לר"י בתו'. שעור שתיה לענין ברכה אחרונה. דבעינן דומיא דאכילה) וכל זה נכון וברור בעזה"י. עכ"פ אין כאן ט"ס כל עיקר ולא שבוש. במ"כ שבושו ישוב בראשו. ולא ידעתי מאי שאטייהו דאותן מקומות דאייתי תי"ט הכא. והיכי אשתבוש ואכפל כולא עלמא. להכניס במשנה דבר ממקומות אחרים. מה שאין לו מקום כאן. לפי דבריו הלא זהו בלי ציור במציאות. כדבר שאין לו שחר. ולא נחשדו סופרי ישראל בכך. והמעיין המבין יבחר. באמת ראוי היה למחוק כל דבור זה של תי"ט להסירו מן הספר. לולי שיפה הוא להניחו. למען יקחו מוסר קלי עולם שבדורנו זה. הנבהלים להשיב. וילמדו ק"ו אם בארזים נפלה שלהבת החפזון הכוזב. עאכ"ו לנמהרי לב אשר לא ידעו במה יכשלו. שועלים קטנים מחבלים ומבלי עולם. אשר רבו כמו רבו כיום המתפרצים שלא כלו חרפיהם. ולא הגיעו לפלגות גדולים חקרי לב. לא ידעו ולא יבינו אפילו שיחה קלה של ת"ח. ודי בזה לקלי דעת. ולאוזן שומעת.

משנה ד

ראויה לאביו שוה ודומה לאביו בקול.

א"ת הא לא אפשר. שהרי קולה כזכר. הוא מסימני איילונית. כמ"ש רפ"ח דיבמות. **י"ל** היינו דקאמר תלמודא כמאן אזלא הא דתניא בבן סורר ומורה. לא היה ולא נברא כו'. כמאן כר' יהודה.

מ"ש בתי"ט. אדכתב הרע"ב ומדקול בעינן שוין. מראה וקומה נמי בעינן שוין. לפי שכן אתה מוצא בשנים שהשוה אותן הכתוב כו' והן ש"ש יוה"כ.

דעדיפא הו"ל למימר. שלא הם בלבד. כי גם במוספי שבת מצינו כזאת אליבא דכ"ע.

משנה ה

שמיתתן כו' ולצדיקים רע להם אע"פ שמעלתן יותר גדולה. כמש"ל גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן. **מ"מ** מפסידים זכיות. כמ"ש הרע"ב (וע"ד שאגת אריה) **ומשום** דמתני' במיתה שלא בזמנה איירי. דומיא דבן סורר ומורה.

משנה ז

אחר הזכר דאמר קרא ולנער כו' והכא ליכא למימר כו' דאפילו קטנה במשמע כו' דע"כ הכא לאו בקטנה איירי אלא בבת עונשין תו' מהעתק תי"ט. **ולא** הבינותי זה. אטו הרודף אחר קטנה מאורסה. לא מצילין אותה בנפשו. הלא הוא בר עונשין הוא מכל מקום. ואע"ג דבודאי בבת עונשין נמי משתעי קרא. דכתיב ולנערה ל"ת דבר.

מיהו אימא דלהכי כתב רחמנא חסר ה"א. דקטנה נמי במשמע דהצלה. משום דפגים ליה לה. ואיתא נמי במיתת ב"ד דאיהו גדול אע"ג דאיהי קטנה. אכתי זכר דלא פגים ליה מנלן. **שמא** התו' עצמן הרגישו בחולשת תרוצם. לכן כתבו עוד ד"א. ותי"ט לא חלי ולה מרגיש.

יין ושנה לרשעים הנאה להם. לשון רע"ב כל זמן ששותין אינם חוטאים כו'.

נפלאת היא זאת בעיני. הלא החכם צווח למי אוי למי אבוי למי מדינים וגו'. הרי שהם מחטאים רעים לה' ומריעים לבריות. והנביא מכריז הוי משכימי בבוקר הוי גבורים לשתות יין. מה כתוב אחריו מצדיקי רשע וגו'. והוא דבר ידוע מהרעות הנמשכות לסובאי יין לעצמן ולזולתן. ועיין אבות פ"ג מ"י. **וצ"ל** דה"פ דמתני' יין ושנה יחד. הנאה לרשעים ולעולם. ר"ל יין המביאם לידי שנה. אז טוב הוא להם שלא יחטאו ולא ירעו. משא"כ ביין לבדו או שנה לבדה. אין מזיקין גרועים מהם. להם ולעולם. כי השנה מחזקת כחם. ועל ידיה הם מתחזקים בהוצאת רשעתם אל הפועל. כמאמר הכתוב הוי פועלי און על משכבותם וגו'. באור הבוקר יעשוה. ואומר כל הלילה ישן אופיהם וגו'. אבל יין של שכרות המביא לידי שנה גורם עצלות ורפיון ידים.

ואחר הנערה המאורסה וה"ה לכל חייבי כו' **ודקתני** נערה. נ"ל דרבותא היא. דאכתי לאו גדולה היא אע"פ שיצאה מכלל קטנות. לכלל גדלות לא באה. ולא נפיש פגמה כולי האי. כגדולה גמורה. שהגיעה לעונת צמל. כסתם כל העריות. אע"פ שבודאי על כולן חייבין עליהן. אף משנעשית בת שלש ויום אחד. מיהת בכולהו לא מפרש קרא נערה. אלא במאורסה. ובודאי דנערה זוטר פגמה. מדבוגרת וסתם גדולה גמורה. אע"ג דתלמודא עביד צריכותא דקרא איפכא. איתא להא. ואיתא להא. צ"ע ברמב"ן עה"ת. ועיין מטפחת.

פרק ט

משנה א

הבא על אשה ובתה על כרחנו צריכין אנו לפירוש התלמוד על האשה שכבר נשא בתה. דאי כפשטה. דבא על שתיהן בזנות. לא מצית אמרת. דהא תנן נושאין על המפותה. כל שכן היכא דתרווייהו בזנות. דליכא חיוב מיתה וכרת לגמרי. הא ודאי בנאסרה עליו על ידי אישות קמיירי. וקתני הבא. לאשמועינן אגב אורחא. דכה"ג אף בזנות מיחייב. דהמפותה על הנשואה. חייב. והני מילי בששתיהן בחיים אבל חמותו לאחר מיתה. פלוגתא דר"י ור"ע.

משנה ב

נתכוין צריך באור. אי סגי בלב ובמחשבה בלבד. או צריך שיוציא בשפתיו. קודם שעשה מעשה. שמתכוון הוא לבהמה. כמו במחשבת פגול. שצריך לפרש כוונתו בפיו.
והכי מסתברא ודאי. כי במה ואיך יפטר אחר ההתראה. ואפילו כה"ג עדיין הדבר קשה להבינו. **וצריך** לומר שניכר הדבר מן המצב. שמטה ידו להכות הבהמה. ואדם עומד בצדה (וכדאסברה רש"י) לכן מתרין בו מספק. או"ל ראה שתוכל לפגוע באדם. והוא מקבל התראה כזו. דהיינו אע"פ שעקר כוונתו לבהמה. אומר הוא שעל מנת כן הוא עושה. שגם אם יפגע באדם הלז. אינו חושש.

משנה ה

עיין לשון הר"מ שהעתיקו תי"ט. שאין כיפה לשאר עברות. אפילו ע"ז. ולמד כן מאחאב. **ואינה** הוכחה כל כך. איברא גבי מנשה מוכח קצת דע"ז חמורה. ועמ"ש בס"ד באבן בוחן (סק"ה וק"ו).

משנה ו

הבועל ארמית דאשכחן בר כרת הוא. **ומצינו** שקינא הי"ת על דבר זה יותר מעל ע"ז. שהרי בעגל לא נפקדו מישראל. כי אם שלשת אלפי איש. ובמעשה שטים בבנות מואב נפלו עשרים וארבעה אלף. עם היות בנות מואב מותרות להם דבר תורה. דבגירותן לדידן נמי משרי שריין. דדרשינן מואבי ולא מואבית. ואף בגיותן לא מצינו שנאסרו. שהרי אינן משבעה אומות. אלא מחמת שנצמדו ידיהן לבעל פעור. דהיינו נמי חיתון בבת אל נכר. ואיכא תרתי. משו"ה ודאי חמיר טובא. אע"פ שלא נתן לאזהרת מיתת ב"ד. וממעשה דזמרי ראיה מפורשת בתורה שבע"פ מסיני היא. שאל"כ עשה פנחס שלא כדין שהרגו. מאחר שלא נאסרה המדינית מעולם. **ולפי** הנראה מהכתוב לא חטא זמרי. בד"א רק במה שבא על המדינית בלבד. ע"כ לומר שכבר פשט בישראל אסורו של בועל ארמית. ואע"פ שנתעלמה הלכה ממשה. היינו לענין העונש בלבד. כדי שיטול פנחס שכרו. **אבל** ודאי ידעו שאסורה היא. לפיכך רשאי היה להרגו. אפילו אם לא היה חייב מיתה בד"ת לא יהא אלא הוראת שעה. כדרך שעשו בימי יונים. משא"כ אם לא נודע ולא נתפרסם האסור מתחלה כלל. אי אפשר לדון אדם במיתה כלל. **גם** מיוסף הצדיק יש הערה גדולה על חומר העברה. כי מדוע מסר עצמו בסכנה על זאת קודם שנצטוה עליה. ואין אישות לגוי. אלא שיש לומר בזה. שהיה לו דין בן נח (כמ"ש תו' בכ"מ אפילו על א"א. עם שאין זו דעתי. כמ"ש במקומו בס"ד) שאסור באשת חברו. אבל מ"מ אינם מצווים על האונס. ועמש"כ בחלון מצרי.

פרק י

משנה א

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא ז"ל הרע"ב. אפילו שנתחייבו מיתה בב"ד מפני רשעתן. יש להם חלעוה"ב. ועוה"ב האמור כאן. הוא עוה"ב אחר תחית המתים. שעתידים לחיות ולעמוד בגופם ובנפשם חיים נצחיים כחמה ולבנה וכוכבים. כדמייתי בגמרא בהאי פירקא. מתים שעתיד הקב"ה להחיותן אינן חוזרין לעפרן. והעוה"ב אין בו אכילה ושתיה. אע"פ שיש בו גוף וגויה. אלא צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהן ונהנין מזיו השכינה. ומפני שאין כל ישראל שוין בו אלא הגדול לפי גדלו. והקטן לפי קטנו. משו"ה קתני יש להם חלק עד כאן.

צריכים אנו למודעי. שזוהי דעת הרע"ב ז"ל מסברתו (והמשכו אחר המשיגים על הר"מ ז"ל) כי לדעת הר"מ ז"ל עולם הבא הוא עולם הנשמות. הבא תמיד אחר המות (וכך

הסכימו מקובלים (וימצא ג"כ בכאר"י. וכ"ה במדרש תנחומא פ' ויקרא החדש) שזהו החילוק בין עולם הבא. ובין לעתיד לבוא) וכמו כן אחר כלות גופות בעלי התחיה. **ואף** בזו חלוקה דעת הרע"ב מדעת הר"מ. שלדעתו ז"ל גם העוה"ב אין בו גוף וגויה. כמו עולם הנשמות בג"ע. וזה אפילו אחר הודאתו בתחית הגוף ממש (לא כמו שחשדו הראב"ד ז"ל ח"ו) כמו שהניח ז"ל ליסוד ועיקר ושורש משרשי הדת והאמונה. ואמר עוד שמי שכופר בזה אין לו חלק עמנו. **אולם** לא יודה הר"מ בצלחיות הגוף אחר התחיה. כי הוא ז"ל סובר שלא ימצאו באדם כלי איברי החושים ההרגשים לבטלה. ולא הוצרכה תחית הגופות רק לימות המשיח. שאין ביניהם לעוה"ז. אלא שעבוד מלכיות. וישתמשו אז בכל הרגש החושים לצורך קיום הגוף הגשמי. שיזכה לעבוד ה' באותו זמן. בשמחה ובטוב לבב מרוב כל. משא"כ בעוה"ב אחר שכנו ימות המשיח. אין שם אלא נפשות קיימות בלבד. כמו שיראה ממרגלא דרב (ועמ"ש בו בס"ד בבית ישראל) וכן מפשט הכתוב לא יכהה ולא ירוץ עד ישים בארץ משפט. וכמו שהוא מוכרח ג"כ מן הסברא ומן השכל. כי כל מורכב יתפרד. **ואמנם** אין תשובה לדבר זה מן האומר שצדיקים שעתידין להחיות אינן חוזרין לעפרן. כי הכוונה רק על ימות המשיח בלבד. אע"פ שיש שם מיתה. כמש"ה הנער בן מאה שנה ימות. אבל אין הכרח מיתה בצדיקים כל אותו זמן. עם שיארך מאד לא יזקינו. ולא תשלוט בהם חולשה ואפיסת כחות מרוב ימים. לא יפקדו ולא יעדרו. עד שיחדש הקב"ה עולמו. ויפשטו כתונת החומר. כי אין עוד שם שכר לגוף אלא לנפש ואין צורך בכלים הגשמיים. שאין לו עוד הנאה בהם. ואין שם אלא הנאה רוחנית נצחית. **ומה** שחשב הרע"ב להוכיח אמתת פירושו. ממ"ש שטעם הכופר בת"ה שא"ל חלק לעוה"ב מפני שכפר בת"ה. לא יהא לו חלק בה. **הוכחה** זו איני מכיר. כי אף אם נפרש עוה"ב כפשטו ומשמעו. ר"ל עולם הנשמות הבא אחר המות. לתת לאדם חשבון ממעשיו. ולהיות נדון שם לטוב ולרע על פי המעשה שם. יתישב הטעם כמו כן בטוב. כי הכופר בזו הקודמת. כ"ש שיכפור במאוחרת. שבכלל מאתים מנה. **ואם** לפי דעתו של הכופר. לית דין ולית דיין. פשיטא דאינו מאמין בתחיית המתים. כמו כן לאידך גיסא. דהיינו מי שי"ל חלק לעה"ב. פשיטא יש לו חלק בתחיית המתים. כי הנרצה בחלק עולם הבא. היינו חלק בג"ע. ומי שא"ל חלק בת"ה. א"ל חלק גם בג"ע **ולכן** מ"ש שם חז"ל לא יהא לו חלק בת"ה צריך באור. כי לכאורה יקשה הלא מקרא מלא דבר הכתוב ורבים מישני אדמות עפר יקיצו אלה וגו' ואלה לחרפות גו' הרי ברור ומפורש שגם הרשעים המורדים עומדים בת"ה. וכ"כ הרע"ב ספ"ד דאבות. אבל נדונים

ונשחתים. ואולם בענין הגופות המגולגלים. יש מבוכה בס' הוהת. ועמ"ש בעלית היראה ובמ"א בס"ד. ובמטפחת ריש ח"ב.

ותו האיכא נמי מ"ד עתידי צדיקי דהוו עפרא. עכ"פ רואה אני דברי הר"מ ז"ל טובים ונכוחים למבין וישרים למוצאי דעת קדושים בינה. ואמונה קדושה הגונה ובחונה. וכן שבח אותו הרמב"ן ז"ל בשער הגמול. אע"פ שנטה לבו להחליט קיום נצחי גם לגופות. מ"מ אין הכרח מכל אותן המאמרים שהביא ז"ל (ויונח ששקולים הם. מאן מפיס) ודעת לנבון בנקל. שאין בהם כדי לסתור דעת הר"מ שהיא מסכמת עם פשט הכתב ולשון רז"ל. וכך הוא משמעות לשון ס' הבהיר שהביא הרמב"ן ז"ל עצמו. והיא ראיה לסתור דעתו ז"ל. וכן יורה לשון עולם הבא עצמו. שהוא פעל עבר בעצם וראשונה. וישמש גם להווה. כי כן הוא ענין עוה"ב. שהוא בא והולך תמיד. ר"ל מוכן ומזומן מיד בהפרד הנפש מן הגוף. בין אחר המיתה והפטירה מהעוה"ז. ובין אחר שיבלע המות לנצח. דהיינו בסוף ימי המשיח. שיתבטל המות מכל וכל. כי יכלו הגופים. ויעמדו הנפשות לעדי עד. **ואין** ראיה ממרע"ה בהר. שעדיין היה צריך לגופו אחר ירידתו. ובזה א"צ להתנגד לשיקול הדעת בחנם. וסרו כל טענות הרמב"ן ז"ל. אפשר לומר שדעת ס' המדע ושער הגמול. קרובים להיות אחת. כי מה שהניח הרמב"ן ז"ל קיום הגופות נצחיים. בודאי הוא ע"ד שאמרו רז"ל בחנוך. שנהפך בשרו ללפידי אש. שנזדכך חומרו כל כך עד שלבש מלאכות. א"כ אין זה גוף אלא מלאך. והוא דבר הרמב"ם ג"כ במ"ש שאין שם גוף וגויה בודאי. אחר שנהפך לרוחניות ונעשה מלאך. וזה ברור מאד ובטלה מחלוקת מכל וכל. מר אמר חדא. ומר אמר חדא ולא פליגי. ועע"ל בלח"ש ועס"ה ס"פ קן צפור מבואר כמ"ש כאן מדעת עצמי בס"ד.

האומר אין ת"ה מן התורה בגמרא מוכח דדברי נביאים וכתובים. נמי מיקרו מן התורה. לענין זה (גם מצינו בגמרא בארבעה מקומות ממסכתא זו. דקרי תלמודא למ"ש בנביאים וכתובים אורייתא. מלבד בשאר מסכתות. ועיין בב"א בפירושי לשיר היחוד ליום ב') והוא ודאי מין גמור המכחיש פשטי המקראות הרבים. אשר ברור מללו ומעידים אמתת זה. והוא כופר בהם.

ובאמת שגם פשטי הכתובים של תורה כמו כן מוכיחים. שנים הם עדים ברורים. שאינם סובלים משמעות אחר. ואינן יוצאים מידי יפים (עם כל דרך בעלי הפשט והדרש) הלא הם הכתוב ונתתם ממנו את תרומת ה' לאהרן הכהן. והכתוב אשר נשבע ה' לאבותיכם (ועיין באם לבינה דה"א י"ב) כי המתים אינם מקבלי מתנה. יכבדום בניהם ולא ידעו.

והכתוב הכרת תכרת הנפש. אף הוא עדות נאמנה על השארות הנפש. אבל אינה ראיה על תחית הגוף.

אמנם עוד ישנו עד שלישי ברור בתורה. אני אמית ואחיה. כי היא הבטחה כוללת בלי ספק לפי פשוטה. ודבר אלהינו יקום לעולם. ועמש"ע בס"ד בפירוש שיר היחיד ליום שני.

הקורא בספרים החצונים. עיין מי"ד פ"ב דאבות. ותדע צורך לידיעתן. ורז"ל עצמן צוו על כך. **הא** אין במשמע לשון קריאה זו אלא דרך קבע. ועשותן עיקר. כענין הקורא בתורה. אבל העיון והחקירה בהם. ודאי מההכרח הוא. שלא יעלמו דבריהם ודעותיהם מהאיש התורני. המאמין לא יחוש לקבל נזק מארס הארש. אכן ממר יוציא מתוק. ומיץ אף יוציא ריב לה' עם האפיקורסים. כל כלי יצר עליו לא יצלח. וכל לשון תקים אותו למשפט תרשיע. לאור יוציא משפט. לנצח בעל ריבו ביתר שאת ויתר עז. בהוודע על מה אדניה הטבעו. לנגד כל חלקי הסותר. וביחוד בשעי דבית הכסא. נכון לת"ח לעיין בספרי מירם. לידע מה להשיב לשטת שטותם. ולענות כסילים כאולתם. ישומו על עקב בשתם. ותכסם כלימתם.

כיוצא בה מש"ע רע"ב. ובכלל זה הקורא בסד"ה של מלכי עכו"ם. **אינו** כלל מוחלט. גם לא ידעתי מנין לו זה. **אף** אם סברא הוא. דבכלל דברים בטלים הם (ועובר בעשה. שאין לו חלק. מנין. אלא שמכל מקום קרוב הדבר. משום דאתי לאמשוכי בתרייהו. ובזה משליך תורת ה' אחרי גוו. ומי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. הרי הוא בכלל דבר ה' בזה. **לכן** ודאי אוי להם לאותם המבלים ימיהם בהם. ואינן זזין משם עד שיוצאין למינות על ידיהן ר"ל) **אבל** מ"מ לא כולהו בחדא מחיתא נינהו. וצ"ל בהם חוץ. כי עכ"פ המחוברים בלה"ק. מחויב החכם לדעתם. לא סגי בלא"ה. דנ"מ טובא לאסבורי קראי וד"ח ז"ל ג"כ. כאשר הראית לדעת בפירושי לס"ע והנלוה אליו. וכן בכ"מ בתלמוד. אך המחוברים בלעז. ראוי לאדם משכיל לעיין בהם בבהכ"ס ג"כ. מטעם דלעיל שכתבתי אצל ס' אריסטו. **אמנם** מש"ע ובשירי עגבים ודברי חשק. **לא** ידעתי יחס לאלה עם הקודמים (ואינם תחת סוג אחד) דכייל להו בכיילא רבה. והני כיילינהו בקבא זוטא.

איברא הנך חמירי טובא. וצריך לחלק בהם ג"כ. וכבר הארכתי בזו במו"ק א"ח סש"ו. ועמש"ע בס"ד בעץ אבות פ"ב מי"ד.

והלוחש עיקרו לשון ארמי. תרגום בלהטיהם. בלחשיהון.

על המכה מ"ש תי"ט דרבותא היא. **פליאה** דעתו ממני בזה. ואי איתא דאיכא לפלוגי. איפכא הוא.

ההוגה השם של ארבע אותיות. **עפרש"י** בפ"ק דע"ז. גבי עובדא דרחב"ת. והוא מוכרח בעצמו וק"ל. **גם** ראיה מתלמוד ערוך רפ"י יוחסין (דעא"א) ועיין סולם בית אל. וגם בס"ע שלי במוסף י"כ.

לפ"ז בהגיית שם הוי"ה ב"ה. אין אסור חמור כל כך (אם לא בהזכרת השם לבטלה. דאפילו על שם אדני. חייב נידוי) אלא משום דזה שמי לעלם כתיב. ואף ההיא משמע דעל פירוש השם ובאורו ברמזיו. נתכוין ההוא סבא (כענין שמפורש בספר ברית מנוחה) דאל"ה. מאי דרשה שייכא בקריאת השם ככתבו. או מי ס"ד. דלית ליה לרבא אסור הגייה דשם הויה כל עיקר. **ודע** שבגמרא (דקא"ב) פירשו דאינו אסור אלא בגבולין ובלשון עגה. פירש"י בדברי חול (ע"ש ברש"י שני דרכים) **נמצא** לד"א אפילו בגבולין לא נאסר אלא בלשון חול.

ודע עוד. דלהתלמד שרי אף בגבולין (וכן הותר להוראת שעה. הצריכה לכך מפני תקנת ישראל). כדאיתא ביומא פרק בא לו (סט"ב) ועבד רחב"ת עובדא. ולא נענש אלא מפני שעשה בפרהסיא. וש"מ מהתם. דהילכתא היא. אע"ג דמתניא אליבא דיחידאה.

וצ"ע מ"ט השמיטה הר"מ. והא סוגיא דתלמודא מקשי מנה.

משנה ב

אחאב אע"ג דלכאור' עבד תשובה. ע"ס אם לבינה.

אחיתופל לא אתפרש בגמרא. **ונ"ל** פשוט שלא הוצרך. כי כל השלשה מלכים וארבעה הדיוטות שוים היו. חוטאים ומחטיאים. לכך לא היה להם תקנה דקים לן כל החוטא ומחטיא. אין מספיקין בידו לעשות תשובה. **והא** דמייתי להו תלמודא קראי. היינו לאוכוחי. דלא עבדי תשובה וקבלום. וכדס"ל לר' יהודה במנשה. דאהניא ליה תשובה. **והשתא** באחיתופל ודאי לא צריך לאתויי ראיה. דלא עבד תשובה ודלא קבלוהו. כי הלא מפורש כי בחטאו מת. ושהוסיף פשע במותו. שאיבד עצמו לדעת. על שלא נעשתה עצתו אשר התעולל ברשע. ולא די שלא שב עד דכא. אלא על פתחה של גיהנם הרבה אשמה. למרוד ביד רמה. לעשות בזדון להכחיד ולהשמיד עצמו מעל פני האדמה. שהעושה כן בזדון. הוא מאותן שאין להם חלק לעוה"ב. כמ"ש במס' שמחות. וזה ברור. ותי"ט כתב מה שכתב.

וגיחזי א"ד רבנן דחי. עיין אם לבינה.

ובס"ה מפיק ליה מכללא. משום דשמש לאלישע. ועיין מטפחת ח"א. **איברא** אשכחן דכוותה בתלמיד שהיה לר"א (בפ' הדר) שהגינה עליו זכות שמושו לרבו. אבל אותו תלמיד. לא היה בו אלא חטא דעברה שיצרו תקפו. ותלמיד שחטא בלילה. אל תהרהר

אחריו ביום. בודאי עשה תשובה. עכ"פ לא היה חוטא ומחטיא כגיחזי. ברם דורשי חמורות אמרו כולם באים לעוה"ב. כדאיתא בגמרא.

משנה ג

ואין עומדין בדין שלאחר התחיה כו' ומנא אמינא לה דלא מיירי בדין שלאחר המות שכך פירש"י לקמן אבל עומדין בעדת רשעים שחייבין ונדונין עכ"ל תי"ט. **ולא** הבנתי הוכחה זו. דילמא הני אין נדונין כלל.

אין עתידין לחזור ממקום שגלו. והא דאמרינן שירמיה החזירן כו'. לא כולן חזרו. עכ"ל רע"ב. **עמ"ש** בס"ד באגדה פ"ק דברכות. הא לן הא להו (ובדרוש מרפא לשון) ובמטפחת ח"ד.

אין עתידין לחזור לשון רש"י אותן שגלו עצמן. אין להם חלק. אבל בניהם והדורות הבאין. זוכין ומזכין. **כתי"ט** דאלת"ה. קשו קראי דיחזקאל. **ואי** משום הא לק"מ. אי בעית אימא. התם בבני אדם העומדים בתחיה משתעי קרא. ובאותן שהיו קודם הגלות. ושלא חטאו. **אי נמי** מאותן שנתערבו עם בני יהודה ובנימן מיירי. כי בלי ספק נשארו יחידים רבים מכל השבטים מפוזרים בתוך גלות יהודה (וכמפורש שנתיישבו בירושלם גם מבני אפרים ומנשה (ד"ה א' ט') וכן מאותן שהחזיר ירמי' כמ"ד הכי) אע"פ שלא הוכרו ביניהם ברוב הימים. למעוטם. **ודעדיפא** הוה ליה למנקט. ולאתויי קרא דיחזקאל (י"ו) ושבתי את שבות וגו' ושבות שומרון ובנותיה. הרי בפירוש שיחזרו מגלות. וכן מוכחת פרשת (שם סל"ז) קח לך עץ אחד. ואם לא בבני בניהם. הני קראי במאי מוקמינן להו. **ואיברא** דברי רש"י ודאי מוכרחים מעצמם. ואף בלי שום ראיה פרטית מהכתוב. כי כבר הודיעה התורה הקדושה. שבנים לא ישאו חטא אבות. אם אינן אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם. ואם אבות אכלו בוסר. שני בנים לא תקהינה. ולא תבטל אות אחת מן התורה.

אף כי הבטחה גדולה ונאמנה שיעדה הכתוב לכל זרע ישראל. אע"פ שילכו בגלות. לא יתייאשו מהגאולה. שלא תעדר עם התשובה ההגונה. כמש"ה והיה כי יבואו עליך וגו' ושבת עד ה' אלהיך וגו' ושב ה' אלהיך את שבותך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים. משם יקבצך וגו'.

הרי בבירור שאין אחריו בירור. שחטא הגולים. לא יעכב גאולת הנגאלים. אחר שיזכו לשוב אל ה' בכל לב. **א"כ** פשיטא שהדבר נכון ואמת מעצמו ומחויב מאליו. שאם בניהם זוכין ומזכין. שלא ישארו בגולה. חלילה לאל הנאמן מעולה. **ואפילו** אותן שגלו. אומר אני. שאם היו שבים בתשובה. היו מקבלים אותם. אף לדברי ר"ע. אלא שסובר שאין

להם קץ מוכרח בלתי התשובה. לא כמו גלות החל הלז (דיהודה ובנימן) שיש לו הבטחה להחיש גאולתם בעתה. גם בלי התשובה הראויה. למען הקים ה' את דברו הטוב.

משנה ד

אנשי עיר הנדחת. א"ל חלק לעה"ב כתו' ה"מ דלא איקטול. **משמע** לאו דווקא אנשי עיר הנדחת. אלא ה"ה לכל עובדי ע"ז. **וצ"ע** מ"ט נקטה מתני' אנשי נדחת. הא אפילו שאר המתים ברשעם. אין להם כפרה. כדתנן פ"ו שכל המתודה י"ל חלק כו'. מכלל דכל שאינו שב ומודה. לית ליה חלק. וה"נ איתא בגמרא (מז"א) מת מתוך רשעו אין לו כפרה (ולאביי אפילו הומת בב"ד. מיהא לרבא אי לא אקטיל בב"ד. ולא בידי גוים. ומת ברשעו. ודאי אין לו כפרה לד"ה) **א"ה** מאי איריא עיר הנדחת כי לא אקטיל. כל חייבי מיתות נמי. ואצ"ל העובד ע"א ופושט יד בעיקר. כדגלי קרא במגדף הכרת תכרת. דבין לר"ע ובין לרי"ש (פד"מ סד"ב) נכרת הוא לעוה"ב. אפילו היחיד (וכן הדין בי"כ שאינו מכפר אלא על השבים. ואפילו לדברי רבי. אינו מכפר על פורק עול. דהיינו ע"א שלא שב). **דילמא** רבותא קמ"ל. אע"ג דרבים נינהו. ואקיל רחמנא לגבייהו בדין. סד"א. דהויא להו כפרה נמי. קמ"ל. דאינהו נמי ל"ל חלק. בדלא אקטיל. אכתי לא ניחא.

משנה ו

ההקדשות קדשי בדק הבית. אבל קדשי מזבח ימותו. גמרא.

ותרומות ירקבו בתרומה שביד כהן. ואם ביד ישראל היא. שלל גבוה הוא. ותנתן לכהן שבעיר אחרת. פירש"י כלומר לכהן שלא הודח עמהן.

והקשה תי"ט מאי מהניא. הא הויא נכסי צדיקים שבתוכה. **ולא** דמי. ההוא שלל הדיוט. הא שלל שמים. ולא גרע מפקדונות של עיר אחרת שבתוכה. אע"ג דקבול עלייהו אחריות.

ול"ד לנכסי צדיקין שבתוכה דנאסרו עמה מעיקרא בשעת הדחה. משא"כ בזו שלא נאסרה באותה שעה תו לא מתסרא.

ומעשר שני עמ"ש בס"ד פרק לולב הגזול.

אבל נעשית היא גנות ופרדסים ומקרא מסייעו. בדבר הנביא מיכה. כי הלא ידוע מדברי הנביאים פה אחד. ששומרון אין עיר הנדחת גרועה ממנה **וכתוב** מפורש ושמתי שומרון וגו' למטע כרם.

רשעים עשי"ע (סע"ט דקא"ב בסופו).

פרק יא

משנה א

וזקן ממרא כרש"י כמו ממרים הייתם. **אפשר** שהיתה גרסתו ממרה. בה"א. כו ממרים הוא מבעלי הה"א. או שמא כך הוא לשון חכמים ביחוד.

אולי עשו כן שלא יתערב בחסרי יו"ד. כהן מורה. מורה לצדקה. שהוא משותף כמו כן בהוראת המרי והמרידה. כמו בן סורר ומורה. לכן בחכמה עשו להבדילו ולהכירו בשם מיוחד לו. ועל שם ממרא האמורי.

וזוממי נ"ל שהנפרד. זומם בשור"ק. על משקל דומם. טוב ויחיל ודומם. לאבן דומם הוא תואר. ולא ישתנה בקבוצו. על דרך השלמים. יוקשים. עוגבים. **או** אפשר הוא בחול"ם על דרך פועל מרובע. כמו ורומם תחת לשוני. וגם הוא לא יקבל שינוי ברבויו. כשלמים מזה המשקל. אוהלים. עוללים. עולמים. **אבל** אי אפשר היותו פועל בינוני. כמו שמני שומם. בני שוממים. וכדרך שרגילים השונים הבלתי מדקדקים בלשונם. לקרות וזוממי בפלס שומרי. כי אז יורה על המזימין. לא על המוזמין. כפי המכוון כאן. וק"ל.

עד שיעשה בהם חבורה ואימא אע"ג דלא עביד חבורה. אמר קרא מכה אדם. ומכה בהמה. מה מכה בהמה עד דעביד בה חבורה. דכתיב בה נפש כו'. ואם אינו ענין לנפש בהמה כו'. תנהו ענין לנפש אדם (דהיינו אביו) דאע"ג דלא בעינן מיתה חבורה מיהא בעינן. גמרא דריש פרקין **עיין** חי"ג. אדכתיב בה נפש. זה לשוני. **אע"ג** דהכא במכה בהמה תניינא. דסמיך למכה אדם. לא כתיב נפש. דבחובל משתעי כדאמרינן. ובפסוקא קמא כתיב נפש. דבהורגה אירי. **י"ל** דדייק קרא יתירא. מיכדי הכאת בהמה משום הפסד ממון הוא. דאתשלומין לחוד. קפיד רחמנא. דכתיב ישלמנה. **א"כ** על כרחך נפש דכתב בה לאו למיתה ממש קאתי. אלא אפילו למיתת אבר הוא דאתא מה לי קטלה כולה. מה לי קטלא פלגא. מכל מקום הזיק ממון חברו. וצריך לשלם מה שהזיקו.

היינו דכתב קרא נפש גבי בהמה. למימרא דאהכאה גרידא לא מיחייב מידי. עד דעביד הכאה דנפש. היינו חבורה שהיא מיתת אבר.

א"ה הא דאהדריה קרא. וכתב תו ומכה בהמה זימנא אחרינא. לגופיה לא צריך לגמרי. אלא לאפנויי. למגמר מניה. מכה אדם דסמיך ליה. דמה מכה בהמה. כתיב בענינא נפש (ותו דכתיב גבה נפש תרי זימני דלא אצטריך) והא ודאי לא שנא מיתה. לא שנא חבלה. חדא מילתא היא לגבי בהמה. והוי ליה כמאן דכתיב נפש הכא בקרא בתרא נמי. ולמילף מכה אדם מניה. דכמאן דכתיב בגופיה דמי. והוא דבר הנלמד מענינו.

הגונב נפש אפילו קטן. רק שיהא בן קיימא.

הגונב את בנו ונשתמש בו ברשותו ומכרו.
גם צריך לפרש שגנבו מרשות אחרת. שהיה שרוי ברשות אחרים.

משנה ב

אם שמעו עתי"ט בשם הר"מ ותו'. וכתב ז"ל. וא"כ אינו נעשה ממרא. אפילו לא שמע לדבריהם. וקשיא מה הועילו במאמרם כו', כיון שהזקן אינו מתחייב כשלא ישמע אליהם.
ואין בזו קושיא. כי מכל מקום עשו המוטל עליהם. שמא יקבלו דבריהם. המה את נפשם יצילו. **מ"ש** הכ"מ אם שמעו ז"מ ובית דינו.
נתכוין להוסיף לשון זה. כדי ליישב לשון רבים. שמעו. אומרים להם. ור"ל הז"מ. וב"ד החלוקים עמו. שאם הב"ד שבהר הבית שהם אותו ב"ד שבעזרה. מזכה את הז"מ. וב"ד שבעירו עדיין עומד במחלוקתו. ג"כ הדין כך. שבאין לב"ד הגדול מהם. **כמו** שהוא הדבר בהפך. ר"ל כשהז"מ אינו שומע לדברי הב"ד הראשונים. הכל שוה. כי לא יגרע כחם ממנו בזה.

משנה ג

כדי לעבור על ד"ת פירש הר"מ כשהודה בחיובה. פטור. אבל אמר אין תפלין על דרך כפירה. יהרג מצד שהוא מין ע"כ. **כלומר** ואין בו מיתת ב"ד קבועה ומיוחדת לו. אלא מורידין אותו לבאר שחת. בכל אופן שיזדמן. מפני תקון העולם. כך נ"ל. **וי"ל** שכוונת התנא כך היא. שאם אומר אין תפלין לגמרי מדברי תורה. פטור מדין מיתת ב"ד (שבה עוסק) **ודמו** מסור ביד כל אדם. הקודם והורגו זכה. דכוותה אשכחן במשנה שלהי שקלים כו' עתשו' אמ"ה ז"ל ( ).
ולא בב"ד שביבנה עמ"ש תו' דדווקא כשנגמר דינו קודם שגלתה. וצ"ע איך יתיישב לפ"ז. אלא מעלין אותו לב"ד הגדול כו'.

משנה ה

מה שלא נאמר לו גמרא. כגון חנניה ב"ע כו' א"ל ר"פ לאביי האי לחברו נמי לא נאמר. א"ל כיון דאתייהיב ק"ו למדרש. כמ"ד ליה דמי.
דכוותה אשכחן גבי מרע"ה שנשא ק"ו בעצמו. על מואב ועמון. כדאיתא פרק שור שנגח.
כתי"ט ובהכי לא קשיא איכה נדע הדבר אשר לא דברו ה'. כך צריך להיות
סליקא סנהדרין